

Journalistieke branche reikt cultuursector advies aan Auteursrechten en -plichten gelden ook voor kunsthistorici

Catrien Deys / Andréa Kroon

Hoewel professionals in de kunst-, cultuur- en erfgoedsector bijna dagelijks schrijven, identificeren zij zichzelf zelden als 'auteur'. Zij zijn vaak onbekend met de uit auteurswerkzaamheden voortvloeiende rechten en plichten, wat regelmatig tot misverstanden en conflicten in de beroepspraktijk leidt. Opleidingen besteden nauwelijks aandacht aan dergelijke juridische en zakelijke kwesties. In het vakgebied ontbreekt bovendien een adviesorgaan of aanspreekpunt voor auteurskwesties. Gelukkig schoot de journalistieke sector de culturele sector recentelijk te hulp.

Op 2 oktober 2009 vond het congres 'De schrijvende kunsthistoricus' plaats in de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag. Deze eerste ontmoeting tussen specialisten op het gebied van kunst- en cultuurgeschiedenis, journalisten en uitgevers werd georganiseerd door de Freelancers Associatie (FLA) in samenwerking met het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie (RKD). Doel van het congres was de 130 deelnemers niet alleen inzicht te bieden in de diverse knelpunten bij auteurswerkzaamheden, maar hen ook te behoeden voor de meest voorkomende valkuilen. De verstrekte juridische, theoretische en praktische informatie over zaken als tarifiering, auteursrecht, uitgeefcontracten en publicatiesubsidies is ook voor alle schrijvende vakgenoten die niet aanwezig konden zijn van belang (afgestudeerden, freelancers én instellingsmedewerkers). Daarom vatten we hieronder de belangrijkste punten samen.

Kunsthistorici kunnen niet schrijven

De dag begon met een pittig verhaal van Nicole Ex ([freelance kunsthistorica/auteur/redacteur Hollands Diep](#)) over haar persoonlijke ervaringen op het auteurspad. In theorie zouden 'schrijvende kunsthistorici' een bedreiging voor broodschrijvers kunnen vormen, maar de praktijk blijkt anders: 'een kunsthistoricus kan helemaal niet schrijven'. Als gevolg van een academische training produceren zij onleesbare teksten, die bovendien taalkundig onjuist zijn en geen breed publiek aanspreken. Daar zitten tijdschriftredacties en uitgevers niet op te wachten. 'Het schrijven wordt ons [op de universiteit] niet aan-, maar afgeleerd' aldus Ex. Vanuit haar eigen ervaring gaf ze een aantal nuttige tips: zoek altijd een aanleiding voor een publicatie, want: 'zonder aanleiding geen publiek'. Zorg dat je taaltechnisch foutloos schrijft, niet in jargon of noten verzandt. Talent is niet altijd genoeg, ook bijscholing op journalistiek vlak, kruiwagens en geluk zijn nodig. Het werk, dat geldt zeker voor zelfstandigen, moet je door anderen worden gegund. 'Laat de woorden swingen', is Ex's devies.

Bij kunstboeken gaat het om de plaatjes

Dat tekst boeiend en leesbaar moet zijn, betoogde ook doorgewinterd uitgever Marloes Waanders ([Thieme Art](#)). Ook zij erkende dat een inhoudelijk specialist niet altijd een goede schrijver is. De commerciële realiteit is bovendien dat het bij een kunstboek vooral om de plaatjes gaat. Tekst mag echter niet ontbreken, want hoe leg je anders onderzoeksgegevens vast, of licht je een onderwerp nader toe? De opname van tekst is ook vaak de eis van een subsidiënt of de wens van een opdrachtgever, en bovendien zijn er nog steeds echte lezers onder het grote publiek. De kwaliteit van de auteur blijft dus belangrijk. De ideale auteur zou de specialismen van de congresdeelnemers (kunsthistorici, journalisten en neerlandici) in zich moeten verenigen.

Waanders doorliep in haar lezing het hele uitgeefproces van kunstboeken, wat een belangrijk inzicht gaf in het beslissingsproces en uitvoeringstraject. Ook ging zij in op de overdracht van auteursrecht in uitgeefcontracten, honoraria en subsidies, die eigenlijk onmisbaar zijn bij het maken van een kunstboek. 'Publiceren voor alleen de wetenschappelijke eer', een veel gehoorde uitdrukking op het congres, is voor Waanders geen uitgangspunt, maar een concurrerend auteurstarief wél. Uitgevers kunnen immers uit talloze auteurs kiezen en deze tegen elkaar uitspelen om binnen een begroting te blijven. Uit haar betoog werd duidelijk dat een auteur zich moet verdiepen in het uitgeefproces: alleen dan kun je als gelijkwaardig partner optreden en serieus onderhandelen met een uitgever. Zo is in het beslissingproces essentieel dat de beoogde doelgroep voor een publicatie duidelijk kan worden omschreven en goed bereikt kan worden. Hierbij is de inbreng van de auteur vaak onmisbaar, omdat de schrijver de eigen markt kent en over een uitgebreid

netwerk beschikt. Tot slot sprak Waanders de bemoedigende woorden: 'Blijf vooral schrijven en blijf uitgevers ideeën aanleveren!'.

Instellingsmedewerkers zijn niet goedkoper

Ook Marie Christine van der Sman ([directeur Nederlands Archief Grafisch Ontwerpers/coördinator Museumservice](#)) vroeg het gehoor om te blijven schrijven: 'Het NAGO is altijd geïnteresseerd om te horen van schrijvende kunsthistorici met een voorliefde voor grafisch werk'. In haar presentatie bracht Van der Sman een aantal sterke meningen naar voren en schroomde zij niet om naast vele successen ook een aantal mislukte projecten als leermoment op te voeren. 'Laat de schrijver schrijven': het vinden van subsidies en/of fondsen is een taak van de opdrachtgever. De auteur moet zich realiseren dat hij/zij zich uit de markt prijst als hij het Nederlands niet beheerst, en niet schromen om bijscholingsmogelijkheden te verkennen. Vervolgens brak zij een lans voor het inhuren van externe (freelance) krachten door museale en culturele instellingen. Het inzetten van eigen medewerkers is niet goedkoper, zij beschikken niet altijd over het juiste specialisme en worden door publicatieprojecten 'afgeleid' van andere taken en interne processen. Met een auteur moeten goede afspraken gemaakt worden, niet alleen over deadlines en honoraria, maar ook over de verantwoordelijkheden in het redactieproces.

Een freelance auteur is een dienstverlener

'Pas op wat u wenst', waarschuwde Pierre Spaninks ([freelance journalist / voorzitter FLA](#)), in zijn lezing over marktconforme tarieven voor professionele auteurs. De freelance kunsthistoricus accepteert veel te lage tarieven, terwijl onder journalisten een tarief van ca. 50 cent per woord al lang gebruikelijk is. Hierop volgde een spoedcursus tarievenberekening en een rij nuttige tips voor freelance kunsthistorici. Zo kan het aantal declarabele uren in tijden van crisis worden opgeschroefd, door eenvoudig harder te werken. Of je kunt efficiënter werken, in minder tijd meer doen. Door specialisering kun je stap voor stap een hoger tarief realiseren. 'Zie jezelf niet uitsluitend als schrijvend kunsthistoricus', opperde Spaninks, maar genereer ook inkomen met coaching- of advieswerkzaamheden, het geven van trainingen of workshops. Voor deze werkzaamheden wordt gemakkelijker een 'volwassen' tarief geaccepteerd.

Over tarifiering werd in de loop van de dag nog uitgebreid gesproken, met als belangrijkste advies: ga niet uit van de vraag 'wat heeft de opdrachtgever ervoor over', maar durf als auteur eisen en grenzen te stellen. Kunsthistoricus en ervaren zelfstandig ondernemer Marty Bax (Bax Art Concepts & Services) mengde zich in de discussie: 'Als kunsthistoricus lever je een product of dienst, je bent een producent. De ander is afnemer van jouw product, waaraan een prijskaartje hangt'. Dagvoorzitter Andréa Kroon ([Kroon & Wagtberg Hansen kunsthistorisch projectmanagement](#)), eveneens ondernemer, voegde daaraan toe: 'Een freelance kunsthistoricus of auteur kan, net als iedere andere dienstverlener, het beste werken met offertes en algemene leveringsvoorwaarden. In die voorwaarden kun je veel zaken bij voorbaat regelen en zowel opdrachtnemer als opdrachtgever beschermen'. Voorbeelden van leveringsvoorwaarden zijn bij brancheorganisaties op te vragen en kunnen worden aangepast aan de eigen bedrijfsomstandigheden. Door een dergelijke werkwijze te hanteren ontstaat een meer gelijkwaardige onderhandelingspositie en samenwerking met cultuurinstellingen en uitgevers, wat voor beide partijen grote voordelen heeft.

Ken en bescherm je auteursrecht

Gedurende het congres werd er veel aandacht besteed aan de juridische kwesties, waarmee de meeste kunsthistorici nog onbekend zijn. In de praktijk zorgt dat gebrek aan kennis regelmatig voor problemen. Zo wordt auteursrecht - het meest omvattende en voor schrijvers meest belangrijke recht - pas bestudeerd als er een conflict is ontstaan: te laat! Algemene theoretische en juridische informatie over dit recht is in brochures en op internet ruim voorhanden. Daarom ging Marijke Reinsma, ([auteursrechtsspecialist/bestuurslid FLA](#)) vooral in op het afsluiten van contracten.

Zij deed een aantal aanbevelingen: leg je niet voor een te lange periode vast, let op afspraken over voorpublicatie en het plaatsen van tekst online, en ga nooit akkoord met uitsluiting van plaatsing van je eigen tekst op je eigen website. Bovendien is het gebruikelijk om voor dergelijk gebruik (herdruk, herplaatsing, verfilming) een aanvullende vergoeding te ontvangen. Beding het recht op het checken van de drukproeven, zodat je bij publicatie niet voor onaangename verrassingen komt te staan. Indien een uitgever exclusiviteitsrecht wil, spreek dan een termijn af. Voor dit alles geldt: lees goed en denk goed na. Onderteken niets meteen, maar laat een contract eerst nakijken, bijvoorbeeld door een jurist. De FLA biedt deze service aan aangesloten auteurs.

Wanneer betalen voor beeldmateriaal?

Ook Vincent van den Eijnde ([directeur Pictoright](#)) drukte de aanwezigheid op het hart: ‘maak goede afspraken’. Hij besprak een onderdeel van auteursrecht: het beeldrecht. Dit recht berust, net als het auteursrecht, op creatieve prestaties (niet het idee, maar de uitwerking daarvan) en vervalt 70 jaar na het overlijden van de maker. De toestemming voor het afbeelden van een kunstwerk wordt gegeven door de rechthebbende de maker of de erfgenaam. Pictoright beheert die rechten voor aangesloten kunstenaars en erfgenamen.

Van den Eijnde besprak het citaatrecht, waarvan kunsthistorici gebruik kunnen maken bij het opnemen van afbeeldingen van kunstwerken in wetenschappelijke publicaties. Citeren, niet alleen van tekst, maar ook van foto's of illustraties, mag onder bepaalde voorwaarden. Het moet ‘ter verduidelijking van het eigen standpunt’ gebeuren en ‘geoorloofd zijn in het maatschappelijke verkeer’. Belangrijk is dat een beeldcitaat in een juiste context wordt gebruikt, het geen commercieel gebruik betreft, de afbeelding niet dient ter verfraaiing, en altijd is voorzien van een volledige bronvermelding. Voor nieuwe media en internet zijn die regels in feite hetzelfde als in boeken. Een veelgehoorde term is de ‘creative commons licentie’. Hiermee geven particulieren en professionals afbeeldingen vrij voor persoonlijk gebruik. Maar ook hiervoor geldt doorgaans, dat voor commercieel gebruik gewoon moet worden betaald.

Wie zijn proefschrift in eigen beheer wil uitgeven, of andere vragen heeft over het gebruik van een afbeelding in een publicatie of online, kan bij Pictoright informeren naar de regels, die overigens ook op de website worden uitgelegd (www.pictoright.nl). Omdat het lastig, tijdrovend en kostbaar kan zijn om op een juiste manier gebruik te maken van afbeeldingen, zijn er koepelovereenkomsten afgesloten tussen Pictoright en veelgebruikers (verenigingen, musea en uitgevers). Ook redacties van kunsttijdschriften kunnen aankloppen voor een dergelijke regeling.

Kunsthistorici lopen vergoedingen mis

Over rechten waar een auteur een (bescheiden) financieel voordeel uit kan halen, sprak Kees Holierhoek ([bestuurslid Stichtingen Lira/Reprorecht/Leenrecht](#)). Wettelijk is geregeld dat voor het uitlenen van boeken in de bibliotheek en het kopiëren van teksten binnen instellingen of bedrijven een vergoeding moet worden betaald. Deze vergoedingen worden door diverse instanties geïnd, om te worden uitbetaald aan uitgevers, die ze verder verdeelt onder auteurs. In de cultuursector treden echter vele musea, instellingen en stichtingen als uitgever op, zonder te zijn aangesloten bij deze instanties of te participeren in de repartities van de leen- en reprorechtvergoedingen. De auteur, dus ook de schrijvende kunsthistoricus, kan hierop in dat geval zelf aanspraak maken, door zich (kosteloos) aan te sluiten bij de Stichting Lira (www.lira.nl). Hij/zij ontvangt dan jaarlijks een overzicht van het aantal uitgeleende werken (wat een leuk inzicht geeft in het publieksbereik van het eigen werk) en de bijbehorende vergoeding. Het gaat meestal om kleine bedragen, maar het kan ook lucratief zijn voor degene die gedurende de loopbaan een steeds langere publicatielijst verzamelt of een populair boek schrijft over een bekende kunstenaar als Picasso of Mondriaan. Dat de Stichting Lira er is voor het welzijn van auteurs blijkt wel uit het feit dat zij een onderzoek is gestart, samen met een groot accountantsbureau, om overtredingen (niet-uitbetalingen) door uitgevers op te sporen.

Musea en andere cultuurinstellingen, die in eigen beheer publicaties uitgeven, kunnen bij de betreffende instanties navraag doen of zij of hun instellingsmedewerkers wellicht recht hebben op vergoedingen over hun *back-catalogues*. Aanspreekpunt is het Centrum Dienstverlening Auteurs- en Aanverwante rechten (www.cedar.nl).

Cultuursubsidies bedienen uitgevers, niet auteurs

Hoewel diverse subsidiegevers werden benaderd, bleek geen van hen bereid om op het congres een toelichting te geven op hun publicatiesubsidies. Vrees voor een al te grote stroom aanvragen werd daarbij wel als reden opgegeven. Ook wilde men niet de indruk wekken enig standpunt ten aanzien van auteursvergoedingen in te nemen door aanwezig te zijn. De organisatoren grepen de gelegenheid aan om de aandachtspunten, regelingen en aanvraagprocedures van de meest belangrijke fondsen eens kritisch onder de loep te nemen. Catrien Deys (freelance auteur en redacteur) presenteerde een overzicht van diverse culturele, literaire en journalistieke fondsen.

Hoewel het prachtig is dat vele fondsen publicaties mogelijk wil maken, moeten uit de door hen gehanteerde criteria ook enkele minder positieve conclusies worden getrokken. Voor de meeste cultuurfondsen geldt namelijk, dat subsidie alleen door de uitgever of andere rechtspersoon kan worden aangevraagd. Het initiatief wordt daarmee aan de commerciële sector gelaten. Bovendien wordt een auteur hierdoor volledig afhankelijk van de medewerking van de uitgever bij het aanvragen en bepalen van de

hoogte van het honorarium. Deze regelingen lijken vooral gericht op publicaties van instellingsauteurs, waarbij wel productiekosten, maar geen auteurshonorarium aangevraagd hoeven te worden; Ze zijn ongunstig voor de onafhankelijke auteur. Bij literaire en journalistieke fondsen kan de auteur soms wel zelf een aanvraag indienen. Maar ook daar is het honorarium vaak aan een maximum gebonden, of wordt gesteld dat alleen levensonderhoud wordt gesteund, wat vrij ondernemerschap ontmoedigt. Omdat wel het auteursbudget, maar niet het budget voor vormgeving, druk of fotografie in subsidiecriteria aan banden wordt gelegd, lijken tekst en inhoud ondergeschikt te worden geacht aan de uiterlijke verschijningsvorm.

Drie van de vier voornaamste cultuurfondsen steunen alleen publicaties met betrekking tot moderne of hedendaagse kunst en architectuur, wat het natuurlijk verleidelijk maakt om alleen nog over die onderwerpen te schrijven. Uitgaven over oude kunst, uitgaven met een gespecialiseerd onderwerp of kleinere doelgroep, en publicaties door onafhankelijke auteurs, vallen bijna overal buiten de boot. Zo blijven hiaten in het vakgebied onverkend en kan de diversiteit van het marktaanbod vervlakken. Bovendien stellen veel fondsen dat de publicatie landelijk via de winkel moet worden verspreid, een minimale oplage moet kennen en voor een groot publiek aantrekkelijk moet zijn. Dit betekent voor bijvoorbeeld kunsttijdschriften, de onmisbare platformen voor het verspreiden van kennis en onderzoeksresultaten, dat zij gedwongen worden om de commercialiteit te zoeken. Ze moeten hun informatieniveau flink naar beneden schalen, wil het grote publiek ze kunnen lezen, terwijl juist de gespecialiseerde inhoud zo waardevol was.

Gelukkig zijn er voor schrijvende kunsthistorici, die de moeite nemen om zich goed in de verschillende regelingen te verdiepen, nog vele kansen. Zo kunnen zij de hele literaire en journalistieke sector nog verkennen, als ook de kleinere particuliere fondsen, waaronder die met een regionale doelstelling. Auteurs die zich hierin verdiepen, zijn voor een uitgever een aantrekkelijke samenwerkingspartner.

Toekomst

Aan het einde van de dag was voor alle aanwezigen duidelijk dat de 'schrijvende kunsthistoricus' zich verder moet professionaliseren, juist op terrein dat buiten zijn/haar vakgebied ligt. Journalistieke vaardigheden zijn vereist, evenals kennis van uitgeef- en productieprocessen, budgettering, juridische aspecten van overeenkomsten (met musea, redacties en uitgevers) en beeldrecht kwesties. Die kennis komt de samenwerking met opdrachtgevers en uitgevers zeer ten goede. Alleen langs deze weg kan een 'volwassen' honorarium voor auteurswerkzaamheden in de kunst-, cultuur- en erfgoedsector worden gerealiseerd.

Er zullen altijd publicaties zijn die het wel verdienen om uitgegeven te worden, maar zonder steun van derden niet te realiseren zijn. De organisatoren deden daarom een oproep aan vakorganisaties als de Nederlandse Museum Vereniging en Vereniging van Nederlandse Kunsthistorici om zich te buigen over het subsidielandschap, samen met de FLA en andere auteursorganisaties. Zij zouden gezamenlijk met de cultuurfondsen in gesprek kunnen gaan over de consequenties van de regelingen voor de beroepspraktijk.

Uit de enquête, gehouden onder de deelnemers, bleek dat het congres door bezoekers zeer hoog werd gewaardeerd, maar ook dat men nog heel veel behoefte heeft aan meer informatie. Ook daar ligt voor de vakorganisaties een taak, zij zouden in samenwerking met auteursorganisaties gericht voorlichting kunnen gaan geven aan hun leden. De FLA geeft advies aan aangesloten auteurs, die vragen hebben over contracten. Ze biedt juridische ondersteuning aan leden en treedt regelmatig in gesprek met opdrachtgevers. Zolang het aan dergelijke praktische ondersteuning in het eigen vakgebied ontbreekt, zullen schrijvende kunsthistorici het nut van lidmaatschap van een auteursorganisatie zorgvuldig moeten afwegen tegen dat van hun eigen vakvereniging, of gewoon kiezen voor beide.

Catrien Deys is neerlandica, na een carrière in de erfgoedsector thans werkzaam als freelance auteur en redacteur. Zij was onder meer betrokken bij kunsttijdschriften *Cachet* en *Cr – interdisciplinair tijdschrift voor conservering en restauratie*, en was initiatiefnemer en oprichter van Bladwijzer, de vereniging van zelfstandige tijdschriftuitgeverijen.

Andréa Kroon is kunsthistorica, werkzaam voor Kroon & Wagtberg Hansen kunsthistorisch projectmanagement te Den Haag. Zij verzorgt al 12,5 jaar onderzoeksprojecten, tentoonstellingen, congressen en publicaties in opdracht van musea, cultuurinstellingen en academische organisaties. Vanuit haar praktijkervaring geeft zij tevens workshops voor vakgenoten over ondernemerschap en subsidiewerving.